

Latgaliešu terminoloģijas izstrāde

Ansis Ataols Bērziņš,

ansis@latnet.lv

Latgalīšu volūdys centris,

lvc@latgola.lv

Rīgā, 2019. gada 3. oktobrī

Ievads (1)

Mūsdienās, strauji attīstoties un ienākot sadzīvē daudzām jaunām tehnoloģijām, tam jāpielāgojas arī terminoloģijas izstrādes procesiem – attīstībai jātop dinamiskākai, reakcijas laikam jāsamazinās. Jo plašāks valodas pielietojums, jo plašāks arī nepieciešamo jauno terminu loks.

Ievads (2)

Tomēr tas nenozīmē, ka valodām ar mazu runātāju skaitu, kuras patreiz netiek pielietotas valsts pārvaldē un izglītībā, nebūtu vajadzības pēc terminiem. Pat valodā bez rakstu formas runas saziņā tiek lietoti visādu tehnikas vienību apzīmējumi, tāpat terminoloģija ir vajadzīga. Vēl vairāk šī nepieciešamība pieaug, ja valodai ir arī rakstu forma un tanī tiek, piemēram, publicētas ziņas – laikrakstos, tīmeklī, radio, televīzijā.

Ievads (3)

Latgaliešu rakstu valoda ar Valsts valodas likumu ir atzīta par latviešu valodas vēsturisku paveidu un valsts ir uzņēmusies tās saglabāšanu, aizsardzību un attīstību. Bez plašas ikdienas lietošanas sarunvalodā, tā tiek izmantota arī grāmatās, tīmeklī, radio, baznīcā, publiskos pasākumos, zinātniskos rakstos un citur. Tāpēc daudzi cilvēki saskaras ar problēmu, ka ir vajadzīgi latgaliešu termini.

Ievads (4)

Tomēr valsts, neskatoties uz publiski izskanējušiem aicinājumiem un Valsts valodas likumā paredzēto pienākumu, nekādi neiesaistās latgaliešu terminoloģijas izstrādē. Rezultātā terminoloģijas izstrādi brīvprātīgā kārtā uzņemas atsevišķi indivīdi vai to grupas, pārsvarā nevalstiskā vai akadēmiskā sektora pārstāvji, pie tam tā notiek samērā haotiski – termins tiek radīts tad, kad pēc tā rodas akūta nepieciešamība.

Ievads (5)

Kā to ir atzinuši daudzi citu mazo un reģionālo valodu (piem., mordviešu, rusīnu, rietumpolešuku, sorbu) pētnieki, terminoloģijas izstrāde ir vitāli nepieciešama to izdzīvošanai, jo, kā zināms, pastāvēs, kas attīstīsies.

Citas valodas (1)

„Словарь, отражающий современный уровень жизни и координирующийся с лексическим фондом соответствующих контактных и дистантных языков-ориентиров, становится эффективным средством сохранения и защиты микроязыка и в то же время заявляет о естественном праве на свободу языкового выражения любого микро-этносоциума.“

*Языки малых этнических групп: функциональный статус и проблемы развития словаря (на словянском материале) // Modernisierung des Wortschatzes europäischer Regional- und Minderheitensprachen, 1999
Aleksandrs Duličenko, Tērbatā*

Citas valodas (2)

„Уже на первой мордовской языковой научной конференции, проходившей с 27 марта по 3 апреля 1933 г., в докладе А. П. Рябова «Очередные задачи языкового строительства в Мордовской автономной области» одной из трех задач было названо безотлагательное начало разработки терминологии. Терминология, по мнению А. П. Рябова, «является одной из важнейших частей национального языка»“

Из истории создания терминологии в мордовских языках, 2012

М. В. Мосин, Т. М. Шеянова

Valsts pienākuma nepildīšana (1)

„3.pants.

(1) Latvijas Republikā valsts valoda ir latviešu valoda.

(4) Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.“

Valsts valodas likums, 1999

Valsts pienākuma nepildīšana (2)

~2004. gadā vērsos pie Valentīnas Skujiņas ar oficiālu lūgumu izveidot LZA TK Latgaliešu rakstu valodas apakškomisiju. Lūgums palika bez atbildes.

Tātad no 100 svinamajiem gadiem, kuros nevienu brīdi nav bijis oficiāla atbalsta latgaliešu terminoloģijas izstrādei, vismaz 15 nav norakstāmi uz nezināšanu, bet **ir apzinātas ignorances rezultāts.** ☹

Vēsturiski citāti (1)

„Aizvakar sasatyku ar Cybuļu Juri, i jis maņ pastuosteja, ka dreiži izīs latgalīšu gramatyka, bet - latvīšu volūdā. Tai Jurs i Lideja Leikuma asūt izdūmovuš. Partū ka maņ līkās, ka gramatikai byutu juobyun latgalīšu volūdā, gribu pavaicuot, kū ap itū vaicuojumu dūmoj cyti.

Argumenti par čyulu volūdu: 1) saprass latvīši; 2) saprass latgalīši, kas naskaita latgaliski; 3) vīgļuok raksteit - vysa terminologeja jau irā izstruoduota.

Argumenti par latgalīšu volūdu: 1) tai var paruodeit, ka volūda irā pylnvierteiga, var funkcionēt autonomai - gramatikys raksteišona cytā volūdā maņ atguodynoņ kolonizatoru publikacejis ap aborigenu volūdom; 2) byus reala vajadzeibu izdūmuot filologiskū terminologeju - pošā že jei vysleidza napasaruodeis.“

Ansis Ataols Berzins, I.2003, dūmu meits „Vasals“

<http://latgola.lv/meiti/vasals/meits.cgi?read=1188>

Vēsturiski citāti (2)

„Raudzeju puortulkuot leigumu (?) iz latgalīšu volūdu, bet sapratu, ka nazynu juridiskūs vuordu - kai jī irā latgaliski. Navarātu byut, ka jī vysī byutu sprostai fonetiskai puorceļami nu čyūļu volūdys; koč tys pats puors "tiesa"->"sūds" daruoda, ka tai navā. Ci irā koč kaidi olūti, kur pasavērt juridiskū terminologeju latgaliski? Mož kaidu nabejs vuordu poši zynit?“

Ansis Ataols Berzins, XII.2003, dūmu meits „Vasals“

<http://latgola.lv/meiti/vasals/meits.cgi?read=1727>

Vēsturiski citāti (3)

„Latvijas Nacionālajā bibliotēkā 7.maijā tika svinēta Latgales diena. Tas bija atraktīvs pasākums latgaliešu mēlē. Dienu ievadīja zinātniskie lasījumi ar J.Elkšņa, L.Leikumas, V.Muktupāvela un R.Kaminskas referātiem. Runātājiem, kas pieraduši no tribīnes izteikties literārajā valodā, nācās pārlicināties, ka nav nemaz tik viegli latgaliski nolasīt referātu, jo zinātniskā terminoloģija dialektā nav ne lietota, ne izstrādāta.“

Valoda pulcina kopā Latgali un pārnovadus, VI.2004

<https://www.vestnesis.lv/ta/id/89863>

Vēsturiski citāti (4)

„Radeit i finanšēt tulkuošonys i terminologejs izpietis i tuoluokys izstruodis dorbu nūlyukā saglobuot i atteisteit attīceigū administrativū, komercialū, ekonomiskū, socialū, tehniskū i juridiskū terminologeju latgalīšu rokstu volūdā.“

4. pasaūla latgalīšu saīta rezoluceja, V.2017

<https://www.lakuga.lv/2017/05/10/4-pasaula-latgalisu-saita-rezoluceja/>

Vēsturiski citāti (5)

„Šūbreid es raugu izīt cauri latgaliskajai botaniskajai terminologejai. Eimu cauri arī vāciskajai lyugšonu gruomotom i jāmū uorā tū, kas tī pasaruoda par latgaliskū botaniskū terminologēju.“

Andrejs Svylāns, I.2019

<https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/kolnasata/andreja-svilana-latgaliskuo-botanika-vesmys-uspelis-kolnu-safran.a114155/>

Vēsturiski citāti (6)

„Latgalīšu volūdā vēl daudzi kas nav sakūpts, tymā skaitā i nūzaru terminologeja...”

Lideja Leikuma, IV.2019

<https://www.lakuga.lv/2019/04/26/kai-pareizuok-sniga-stundinienici-snigpulkstineisi/>

Piemēri (1)

meklētājs, -a *subst.* **1.** (*persona, kas meklē*)
maklātuojs, -a; vaicuotuojs, -a; **2.** *v. tehn. (ierīce)*
maklātivs; **skatu m.** — vierīņu maklātivs; **3.**
(*meklēšanas programma*) *inf.* maklātivs; **attēlu m.**
— atvaigu maklātivs

<http://vuordineica.lv/meklet.php?vrd=mekl%C4%93t%C4%81js&s=1>

Piemēri (2)

tīmek|lis *subst.* **1.** (*zirnekļa*) staipekni *dsk.*; **2.** *inf.* škārssteiklys; **pasaules t.** — škārssteiklys (WWW);
~ļa dizains — škārssteikla dizains; **~ļa vietne** —
teiklavīta

<http://vuordineica.lv/meklet.php?vrd=t%C4%ABmeklis&s=1>

Piemēri (3)

1 zeimeiba

STAIPEKNI ('tīmekļi')

- Gari zērnekļu dīgi, kurus pi mums sauc par *staipekņim..klusī lucīdamīs un pleivynodami stīpiās pa gaisu.* - ("*Zīdūnis*", 1925, nr. 3, 17 psl.) - AK

2 zeimeiba

ŠKĀRSTEIKLYS

- *škārsteiklys* - *internets* - (Vuordineica // Ilga Šuplinska (sast.), *Susātivs. Myusdīnu latgalīšu dzejis antologēja, Rēzekne, 2008, 332 psl.*) – ML

- ..nūtiks jau sastais "*Taiseits Latgolā*" pasuokums - *Bolvu pusē, Upītē. Vaira informacejis par jū skaitit Nūtikšonu kalenderī i škārsteiklā* www.lakuga.lv. - ("*Latgalīšu Gazeta*" // "*Latgales Laiks*", 2008 09 05, 8 psl.) - AK

- *Vairuok skaiti škārsteiklā:* www.lakuga.lv - ("*Latgalīšu Gazeta*" // "*Latgales Laiks*", 2008 09 05, 8 psl.) - AK

- *Škārsteiklam atminis karte nūjukuse..* - (A. Rancāne "*Pylni kārmani dabasu*", Reiga, 2012, 37 psl.) - AK

- *Myusu školā vysuos klasēs var pīasaslēgt pi škārsteikla. Pi škārsteikla var datikt i školys bibliotekā.* - (J. Cybuļs, L. Leikuma "*Skreineite*", Reiga, 2014, 150 psl.) - AK

Piemēri (4)

atmiņa *subst.* **1.** atguods; pīmine; **izzust no ~as** — gaist nu pruota (pagaist nu pīminis); **nākt (ataust, stāvēt) ~ā** — atsaguoduot (īsaguoduot); **man ~ā bērnu dienas** — maņ atsaguodoj mozuos dīnys; **2. inf.** atguods; **~as apgabalu tīkls (SAN)** — atguodapgabaļu teiklys (SAN); **3. (~as) tikai dsk.** atguodi; atguoduojumi; īguodi; īguoduojumi

<http://vuordineica.lv/meklet.php?vrd=atmi%C5%86a&s=1>

Piemēri (5)

lejupielādēt *ver. inf.* atsasyuteit

<http://vuordineica.lv/meklet.php?vrd=lejupiel%C4%81d%C4%93t&s=1>

Piemēri (6)

maršrutētājs *subst. inf.* maršrutizators

<http://vuordineica.lv/meklet.php?vrd=mar%C5%A1rut%C4%93t%C4%81js&s=1>

Piemēri (7)

mašīnlasīšana *subst. inf.* mašīnskaiteiba

<http://vuordineica.lv/meklet.php?vrd=ma%C5%A1%C4%ABnlas%C4%AB%C5%A1ana&s=1>

Paļdis par viereibu!